

Modern Türklük

Araştırmaları Dergisi

İsmail Bey Gaspıralı Özel Sayısı

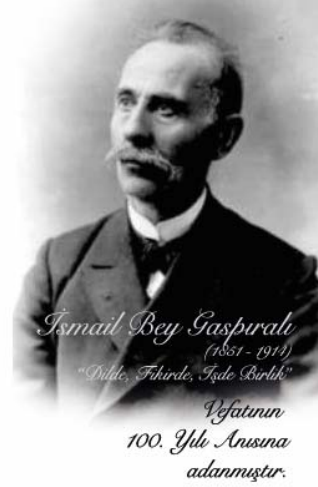
Cilt 11, Sayı 4 (Aralık 2014), ss. 47-78

DOI: 10.1501/MTAD.11.2014.4.44

Telif Hakkı©Ankara Üniversitesi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Usul-i Cedid Türkçe Öğretim Kitapları ve İsmail Gaspıralı

Selçuk Türkyılmaz

Kâtip Çelebi Üniversitesi (İzmir)

ÖZET

Bu makalede Türk eğitim sisteminde modernleşme meselesi, Türkçe okuma-yazma öğretiminde meydana gelen değişiklikler bakımından ele alınmıştır. Makalede Osmanlı sahasında 19. yüzyılda temel eğitim kurumlarında ana dilinde okuma-yazma öğretiminin geçmiş olduğu köklü değişim, usul-i cedid üzere hazırlanmış ilk alfabe kitaplarının özellikleri tasvir edilerek gösterilmiştir. Osmanlı sahasında meydana gelen yenileşme başta Kırım ve Kafkasya sahasında olmak üzere bütün Rusya Türklerinin temel eğitim kurumlarında da etkisini göstermişti. Bu etki de Kafkasya ve Kırım'da ilk usul-i cedid Türkçe okuma ve yazma öğretim kitapları olan A. Çemyayevski'nin *Vétén Dili* ile İsmail Gaspıralı'nın *Hoca-i Sibyan* adlı eserleri üzerinden ele alınmıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Eğitimde yenileşme-modernleşme, usul-i cedid eğitimi, *Nuhbetü'l-Etfa*, Rusya Türkleri, İsmail Gaspıralı, *Hoca-i Sibyan*.

ABSTRACT

In this article, the issue of modernization of Turkish education system is discussed in terms of the changes that occurred in the Turkish literacy teaching. The radical changes in teaching literacy in mother tongue in basic education institutions in Ottoman empire are shown through the description of the first alphabet books based on "usul-i cedid" method. The changes that occurred in Ottoman region had an impact on all basic education institutions of Turks in Russia and primarily in Crimea and Caucasus regions. This impact is discussed basing on the first Turkish "usul-i cedid" literacy instruction books in Caucasus and the Crimea - A. Chemyayevski's *Vétén Dili* and İsmail Gaspıralı's *Hoca-i Sibyan*.

KEY WORDS

Modernization in education, usul-i cedit education, Nuhbetü'l-Etfal, Turks of Russia, İsmail Gaspirali, Hoca-i Sibyan.

1. Giriş¹

Usul-i cedit eğitim, 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da ortaya çıkmış ve bütün bir Türk dünyasını etkilemiş bir maarif hareketidir. Usul-i cedit eğitimde hem Osmanlı sahasında hem de Rusya Türkleri arasında adı öne çıkan başka maarifçiler olmasına rağmen, İsmail Gaspirali (1851-1914) görüşleri ve faaliyetleriyle öncü ve belirleyici olmuştur. İsmail Gaspirali'nın 1883'te Türkçe olarak yayımlamaya başladığı *Tercüman* gazetesıyla birlikte açtığı ilk usul-i cedit mektep kısa bir zaman içinde bütün Rusya Türkleri ve Müslümanları arasında yaygınlaşarak büyük bir dönüşüm sağlar. Bütün Türk dünyasında büyük bir değişim hareketi olmasına rağmen usul-i cedit eğitimin ortaya çıkış süreci, harekete yön veren şahıslar, bu alanda yazılmış temel eserler ve bu eğitim sisteminin mahiyeti tam olarak belirlenmemiştir. Biz bu çalışmada önce İsmail Gaspirali'nın bütün kitaplarını ve makalelerini ve *Tercüman* gazetesindeki tüm yazılarını gözden geçirip eğitim üzerine yazılmış olanları tespit etmeye çalıştık. Gaspirali'nın yazdığı eğitimle ilgili kitaplar ve sözünü ettiğimiz *Tercüman*'daki eğitim yazıları bu makalede kullandığımız en önemli araştırma materyalini teşkil etti. Böylelikle ilk elden kaynaklara dayanarak İsmail Bey'in okuma yazma eğitimi konusundaki fikirlerini değerlendirme imkânını elde ettik. Gaspirali'nın eğitim konusundaki görüşlerini ele alan bazı yazılar hatta müstakil eserlerle bu sözünü ettiğimiz malzemeyi karşılaştırdığımızda, onun eğitim konusunda yazdıklarına başka araştırmaçıların pek fazla bir şey eklememiş oldukları açıkça görüldü. Daha doğrusu Gaspirali'nın eğitim anlayışı konusunda daha önce yapılan araştırmaların hiç biri bizim kullandığımız kadar zengin malzemeyi değerlendirme imkânı bulamamışlardır. İsmail Gaspirali'nın Türkçe okuma ve yazma eğitimi konusundaki görüşlerini belirlemeye çalışırken Osmanlı sahasında eğitim alanında ortaya çıkan benzer faaliyetler ve görüşler dikkatimizi çekti. Bu sebeple Türkçe okuma ve yazma öğretimi konusunda Osmanlı sahasında yayımlanmış ilk kitapları ayrıntılı bir şekilde inceledik. Böylelikle Gaspirali'nın faaliyetleri ve görüşleri ile Osmanlı sahasında meydana gelen yenilikler arasındaki ilişkiler ortaya çıkartıldı.

¹ Bu makale *İsmail Gaspirali'nın Eğitim Anlayışı* (2013) başlıklı yayımlanmamış doktora tezinin "Osmanlı Eğitim Siteminde Türkçe Öğretimine ve Ana Dilde Eğitime Geçiş" ve "Hoca-i Sibyan ve Ana Dili Öğretiminde Yeni Usul" başlıklı bölümlerinin geliştirilmiş şeklidir.

2. Geleneksel Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Yenileşme: Anadil Öğretimi Sorunu

Osmanlı eğitim sisteminde temel eğitim-öğretim kurumu sıbyan mektepleriydi. İlkokul çağındaki beş altı yaşlarındaki çocuklara temel eğitim ve öğretim bu okullarda verilmekteydi (Ergin 1997: 82). Camilerin müstemilatına dâhil yapılar olarak ortaya çıkan sıbyan mektepleri, Fatih döneminden itibaren Osmanlı eğitim sisteminin önemli bir parçası olarak varlık kazandı. Sıbyan mektepleri için temel dinî bilgiler ve Kur'an-ı Kerim okuma bilgisi amacına matuf olarak belirli bir eğitim programı geliştirilmişti. Bu programa göre sıbyan mekteplerinin dinî bilgiler ve Kur'an eğitimi dışında ana dilde okuyup yazma öğretimi gibi bir hedefi olmamıştı (Ergin 1997: 82-83). Sıbyan mekteplerinde Arap alfabesi ile okuma öğretimi yapılmakla birlikte bu öğretimde asıl amaç Kur'an okumaya geçişti. Kuran okuma öğretiminin gerçekleştirilmesi için "elifba cüzü" olarak bilinen kitapçıklar takip ediliyordu. Bu kitapçıkların hangi dönemden itibaren Osmanlı eğitim kurumlarında kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir.

Klasik elifba cüzlerinde takip edilen yöntemle göre önce Arap alfabesinde yer alan harfler adlarıyla öğretiliyordu. Bu harfler bir tablo hâlinde öğretiliyor; kelimelerin başında, ortasında ve sonunda farklı olan biçimleri gösteriliyordu. Yazılı olarak gösterme imkânı olmadığında sözlü olarak öğretiliyordu. Bu aşamadan sonra Türkçe kelimeler ve hece sistemi göz önünde bulundurulmadan Arapçaya göre heceler oluşturuluyordu. Hecenin öğretildiği bölümler gösterildikten sonra Kur'an'dan küçük sureler okutturuluyor, ezberletiliyor, imla sistemi öğretiliyordu. Takip edilen yöntemin ayrıntıları olmakla birlikte genel hatları, tasvir etmeye çalıştığımız şekildedir. Arapça olarak okuma öğrenildikten sonra Kur'an okumaya geçiş sağlanıyordu (Göğüş 1970: 124-125).

İlkokul seviyesinde okuma öğretiminin tasvir ettiğimiz şekilde yapılmasının önemli bir sonucu olarak öğrenciler Kur'an okumayı öğreniyor ama Türkçe okuma ve yazmayı öğrenemiyordu. Öğrencilerin Kur'an okumayı biliyor olmaları Türkçe okuma ve yazma bilgisi açısından yeterli bir kazanım değildi. Daha ileri düzeyde öğrenim için medreseye kabul edilen öğrenciler de Arapça üzerinden bir öğretime tâbi tutuluyorlardı. Medrese öğrencileri Arapça ve Farsça bilgisinden hareketle Türkçe okuma bakımından belirli bir kazanıma ulaşıyordu. Osmanlı dönemi Türkçesinde Arapça ve Farsça kelimeler yoğun bir şekilde kullanıldığı için medresede Arapça ve Farsça bakımından belirli bir düzeye ulaşmış öğrenciler ancak Türkçe okuyabiliyorlardı (Ergin 1997: 319).

Osmanlı sahasında eğitimde modernleşme döneminde Mühendishane-i Bahr-i Hümayun (1773) ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun (1793) açılmış fakat bu okullar için doğrudan Türkçe okuma yazma öğreten bir sistem geliştirilmemişti. Bu durum

mühendishanelerden beklenen neticelerin elde edilmesini engellemiştir. 1824’de II. Mahmut tarafından yayımlanan bir ferman ile sıbyan mekteplerinde süregelen anlayış doğrultusunda eğitimin zorunlu hâle getirilmesi de yeni bir arayışın varlığına işaret etmektedir. Bu ferman eğitim sisteminin içinde bulunduğu olumsuz durumu tespit etmesi bakımından önem taşımaktadır. Fermana ahalinin çocuklarını mekteplere gönderme eğiliminde olmadığı ve bu mekteplerde “heca, Kur’an ve yazı karalaması taliminden” başka bir şey öğretilmediği kayıt altına alınmıştır (Cevad 2001: 3-5). II. Mahmut, devrinde eğitim kurumlarında kullanılacak Türkçe kitap yoksunluğunu ortadan kaldırmak için bizzat tercüme faaliyetleriyle ilgilenmişti, hatta Fransızca öğretiminin asıl gayesinin Avrupa’da tıp alanında meydana gelen gelişmeleri Türkçeye kazandırmak olduğunu söylemişti (Ergin 1997: 348). Bu sebeple, zorunlu hâle getirilen eski eğitim anlayışı olsa da Türkçe okuma ve yazma süregelen eğitim anlayışı üzere devam ettiği için II. Mahmut’un fermanı önemli bir adım olarak görülmelidir. Fakat yine de Tanzimat dönemine kadar doğrudan Türkçe okuma ve yazma öğreten yöntem geliştirilmemiş dolaylı olarak edinilen bir bilgi hâlinde kalmıştır.

Mühendishanelerden yaklaşık elli yıl sonra 1831’de açılmış olan Mekteb-i Harbiye öğrencilerinde Türkçe okuma-yazma bilgisinin yetersizliği önemli bir sorundu. Mekteb-i Harbiye sekiz senelik bir eğitim vermek üzere programlanmıştı. Öğrenciler birinci yılda kum üzerine sülüs yazı ve rakamlar yazıyor, iki harfli kelimelerle Arapça üzerinden alfabeyi öğreniyorlar, ikinci ve üçüncü yıllarda üç veya iki heceli kelimeleri ve Amme cüzünü okuyorlardı. Dördüncü ve beşinci yılda ise bu sefer Türkçe üzerinden ilmihal bilgileri taş tahtalar üzerine yazılarak öğrenilirdi. Belirtilen aşamalardan geçen öğrenciler Türkçe okur ve yazar bir hâle gelip askerî bilgileri öğrenmeye başlıyorlardı. 1834’te Mekteb-i Harbiye öğrencileri sıraları olan sınıflara geçmiş, taş tahtalara yazmaya başlamış ve harita kullanır hâle gelmişlerdi (Ergin 1997: 356).

Tanzimat öncesinde doğrudan Türkçe okuma ve yazma öğretimi için bir sistem geliştirilmemiş olmasına rağmen Türkçenin öneminin fark edilmiş olması önemli bir kazanımdı, zira bu durum öğrencilere Türkçe okuma ve yazma becerisinin kazandırılması konusunda belli bir tecrübenin de ortaya çıkmasını sağladı. 1858’de yayımlanan ilk Türkçe elifba kitabı *Nuhbetü’l-Etful* adlı eserine, müellifi Kayserili Dr. Mehmet Rüştü Bey’in yazmış olduğu önsözde kazanılan tecrübenin ne kadar önemli olduğu açıklanmıştır. Dr. Mehmet Rüştü Bey (1981: 3-4) bu tecrübeyi şöyle anlatır:

... sıbyan-ı müptediyanın emr-i tahsillerine rehberlik suretinde bir taîk-ı nev’ ihdasiyla teshilat-ı lazimenin istihsali hulyası Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de, tahsil-i funun-ı tıbbiye eylediğim hengamda merraren hayalhane-i hatırdan güzeranı gece ve gündüz mucib-i bî-arami-i dil ve canım olmakla muhmel-i bendan kafil-i uluma peyrev olarak işbu risale-i âcizinin telifine bi’l-iptidar...

Türk fikir tarihinde 19. yüzyıla damgasını vurmuş önemli tartışmalar ya da çalışmalar dilde sadeleşme, alfabenin ıslah edilmesi, imlâ ve noktalama işaretleri bağlamında gerçekleşmiştir. Belirtilen alanlarda yapılan tartışmaların ve çalışmaların tam olarak anlaşılabilmesi için eğitimde modernleşme süreci göz önünde bulundurulmalıdır. Farklı başlıklar hâlinde düşünülüp bir bağlam içerisinde değerlendirilmediği zaman dilde sadeleşme, alfabe ıslahı, imla ve noktalama işaretlerinin belirlenmesine yönelik arayışların önemi tam olarak anlaşılmamaktadır. Hâlbuki bu alanlarda yapılan çalışmaların her biri eğitim tarihimiz içerisinde de değerlendirilmelidir. Osmanlı Türkçesi, edebî açıdan öğretime yeni başlayan bir talebe için ağır bir dildi. Arap alfabesi Türkçenin seslilerini karşılamıyordu. Türkçede var olan bazı sesleri karşılayan harf şekilleri ise Arap alfabesinde yoktu. Nihayet imla ve noktalama işaretleri bakımından eksiklikler söz konusuydu. Bütün bunların önüne geçen başka bir sorun ise matbaada karşılaşılan güçlüklerin çözülebilmesi için harf şekillerinin ıslah edilmesi gerekiyordu. Zaten Arap alfabesi ile Türkçe yazının problemlerini ortaya çıkaran önemli bir gelişme de matbaada karşılaşılan dizgi, baskı ve bunların sebep olduğu zaman kaybı ve pahalı baskı idi.

Tanzimat döneminde yeni bir eğitim sistemine olan ihtiyaç iyice belirginleşmeye başlamış olmasına rağmen (eski-yeni) mektep ve medreselerde eski sistem eğitime devam edilmişti. Sibyan mekteplerinde yeni eğitim sistemi uygulanmaya cesaret edilememiş, ancak 1838'de rüştiye mektepleri açılarak usul-i cedid eğitimi bu okullarda uygulanmaya başlanmıştır. Geleneksel eğitim kurumlarının kendi hâline bırakılıp yeni okulların açılması ve bu okullarda yeni sistemin uygulanması Osmanlı eğitim sisteminde ikili bir eğitim anlayışının doğmasına yol açmıştır (Ergin 1997: 460).

3. Osmanlı Mekteplerinde Usul-i Cedid: İlk Mekteplerde Ana Dilinde Okuma-Yazma Kitapları

Eğitimde modernleşme çabalarını ifade eden "usul-i cedid" tabiri ilk defa Tanzimat döneminde kullanılır. Ahmet Kemal Efendi'nin 1848 yılında Maarif-i Umumiye Nazırı iken Almanya eğitim sisteminden etkilenecek rüştiyelere harita, küre gibi yeni ders araç ve gereçleri kullanılmaya başlandı (Binbaşoğlu 1995: 28). Ahmet Kemal Efendi'nin rüştiyede uyguladığı usul-i cedid eğitimin sonuçları Meclis-i Maarif önünde öğrenciler sınava tâbi tutulmakla değerlendirilmiş ve başarılı bulunmuştur. Metodun başarısı devrin padişahı Abdülmecit'e bildirilmiş, o da öğrencilerin bir kere de kendi önünde imtihan edilmelerini istemiştir (Akyüz 1994: 180). 1850 tarihli bir Meclis-i Vâlâ mazbatasında "suret-i talim ve taallüm usul-i cedide-i mer'îye üzerine olmadığından ... ferman-ı âlî veçhile derslerinin usul-i matlaba üzere okutturulması vesailinin istikmali..." (Ergin 1997: 23) yönünde karar alınması usul-i cedid eğitimin başarısı hususunda bir kabulün oluştuğunu gösterir. Ayrıca 1869 Maarif-i Umumiye

Nizamnâmesi'nin Mekâtib-i Sıbyaniye bölümünde Türkçe programı için 'usul-i cedide veçhile elifba, yazı talimi'nin karara bağlanmış olması eğitim sisteminin yeni yöntemlere uyumlu kılınmaya başladığının göstergesidir (Göğüş 1970: 126).

Türkçe okuyup yazmanın öneminin anlaşılmaya başlandığını gösteren ilk çalışma Ahmet Cevdet Paşa tarafından yapılmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, Keçecizâde Mehmet Fuat Paşa ile birlikte *Kavaid-i Osmaniye*'yi yazmış ve bu kitap Encümen-i Daniş'in ilk kitabı olarak 1851'de taş basması olarak yayımlanmıştı (Karabacak 2007: 9). *Medhal-i Kavaid* (1851) ise *Kavaid-i Osmaniye*'nin bir özeti olarak rüştiye mekteplerinde okunmak üzere yazılmıştı (Özkan 2000: 12). Her iki kitap Türkçenin gramer yapısı üzerine hazırlandığı için bir alfabe kitabı olmadığından Türkçe okuyup yazmayı öğretmek gayesine uygun değildi. Ayrıca anılan eserlerde ana dilinde okuma-yazma öğretimi açısından zorunlu olan sade bir dille yazılmış metinler de bulunmamaktaydı. Fakat Türkçenin inceliklerinin öğretilmesini amaçlayan bir eser olarak alanında çığır açmıştır.

Türkçe okuyup yazmanın öğretilmesi açısından üzerinde durulması gerekli olan ilk ve öncü çalışma Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de okumuş Kayserili Doktor Mehmet Rüşti Bey tarafından 1858'de hazırlanmış olan *Nuhbetü'l-Etfal* adlı kitaptır. Mehmet Rüşti Bey, *Nuhbetü'l-Etfal*'de Türkçe alfabe kitabı hazırlama düşüncesinin daha Mekteb-i Tıbbiye öğrencisi iken zihninde oluştuğunu belirtiyor. Onun öğrencilik döneminden itibaren tasarlanmış olduğu bu kitaba Ahmet Cevdet Paşa tarafından bir takriz yazısının yazılmış olması, Paşa'nın ana dili öğretiminin çözüme kavuşturulması hususunda ısrarlı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Cevdet Paşa'nın yazısından başka Meclis-i Maarif-i Umumiye müsteşarı Hayrullah Efendi tarafından yazılan diğer bir takriz yazısı, Osmanlı maarif bürokrasinin Türkçe okuma ve yazma işine verdiği önemi pekişmekte olduğunu da işaret eder.

3.1. *Nuhbetü'l Etfal* ve Osmanlı sahasında Türkçe Öğretimi

Dr. Mehmet Rüşti bey, *Nuhbetü'l-Etfal*'de Türkçe okuyup yazmanın kolay ve kısa bir zamanda öğretilmesini amaçlamıştır. Rüşti bey, elifba cüzlerinde olduğu gibi öğretime Arap alfabesini bir cetvel hâlinde sıralayarak başlıyor fakat bundan sonra Türkçe okuma ve yazma öğretimi geçiyor. Elifba cüzlerine göre Arap alfabesi öğretiminde esas gaye, Kur'an okuma bilgisine ulaşmak olduğu hâlde *Nuhbetü'l-Etfal*'de Türkçe okuyup yazma hedeflenmiştir. Elifba cüzlerinin sisteminde Arapça temelli bir okuma sürecine adım atılıyordu. Türkçe okuma ve yazmanın güçlüğü de buradan kaynaklanıyordu. Bahsedilen zorluk alfabeden ya da alfabenin öğretiliş biçiminden kaynaklanmıyordu. Usul-i kadim öğretimde alfabede yer alan harf şekilleri karşılamaş olduğu seslerle değil, adlarıyla öğretiliyordu. Usul-i cedid eğitimin bir özelliğı olan usul-i savtiye ise alfabede yer alan harf şekillerini karşılamaş olduğu

seslerle öğretmektir. Konu üzerine çalışanlar usul-i savtiyeyi Türkçe okuma ve yazma zorluğunu ortadan kaldıran yöntem olarak takdim etmişlerdir. Oysa usul-i cedid eğitimde asıl yenilik, alfabe öğretiminin doğrudan Türkçe okuma ve yazmaya yönelik olmasıdır. Usul-i savtiye ise usul-i cedid eğitimde harf şekillerini karşılamış olduğu seslerle öğretmeyi amaçlayan yeni bir yöntem bir yöntem olarak ele alınmalıdır.

Dr. Mehmet Rüştü Bey, *Nuhbetü'l-Etfal*'de elifba cüzlerinde olduğu gibi önce alfabe bulunan harf şekillerini bir cetvel hâlinde sıralar. Resim 1'de görüleceği gibi hareke-i resmiye işaretleri olan üstün, esre ve ötre, hareke-i harfiye olarak kullanılan ا (elif), و (güzel he) و (vav) ی (ye) anlaşılabilmesi için birlikte gösterilmiştir.

ا	ب	ب	ا
با	بو	به	با
با	پو	په	با
با	تو	ته	با
با	تو	ته	با
با	جو	جه	با
با	چو	چه	با
با	حو	حه	با
با	خو	خه	با
با	دو	ده	با
با	دو	ده	با

Resim 1: *Nuhbetü'l-Etfal*, s. 14

Resim 1'de görülen önemli bir fark da harf şekillerinin temsil etmiş olduğu seslerle öğretilmesidir. Harf şekillerinin temsil ettiği seslerle öğretilmesi savfi yöntemdir. Bu yöntem daha sonra Selim Sabit Efendi tarafından 1863'te yayımlanan *Elifba Risalesi* adlı eserde uygulanmıştır.

Nuhbetü'l-Etfal'de yukarıda sıralamaya çalıştığımız sadeleştirilmiş Türkçe, alfabe

ıslahı ve imla meselelerinde yeni bir yaklaşım sergilenmiş fakat noktalama işaretleri kullanılmamış, bunun yerine noktalama yerine geçecek şekillerden faydalanılmıştır. Dr. Mehmet Rüştü Bey (1981) alfabe ıslahı konusunda Ahmet Cevdet Paşa'nın tekliflerinden ve mekatib-i umumiye mümeyyizi Mehmet Emin Efendi tarafından yazılmış olan *Tuhfetü'l-Küttap* adlı eserden yararlandığını belirtir (s. 4). *Nuhbetü'l-Etfal*'de imla işaretleri bakımından önem arz eden bir özellik de vav (و) harfinin üzerine (o) ve altına (ö) yedi (٧) ve yine (و) harfinin üzerine (u) ve altına (ü) sekiz (٨) rakamlarının o, ö, u, ü seslilerini temsil edecek şekilde getirilmesidir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu şekilde bir kullanım ilk defa Cevdet Paşa'nın yukarıda anılan eserlerinde görülür. Rakamların sesleri göstermek amacıyla Cevdet Paşa ve daha sonra Rüştü Bey tarafından kullanılmış olmasının bir başka farklı boyutu da Azerbaycanlı Mehmedmedađa Şahtahtlı'nın 1903-1905 yılları arasında Tiflis'te yayımladığı *Şark-i Rus* gazetesinde Türkçenin ünlülerini tamamen Arap rakamlarıyla göstermiş olmasıdır. Şahtahtlı, Azerbaycan Türkçesine göre dokuz ünlüyü, birden dokuza kadar Arap rakamlarıyla göstermiştir.

فهرست	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا	ا
الف	مان	ماه	سان	پای	پاک	بان	باغ	باش	باز	باب
فتحه	میل	قبض	فیض	صیف	سیف	جوف	ترک	بعضر	برک	بیت
کسره	کذب	فسق	صدق	شرك	چرک	نیز	پیز	بیل	ایت	ایب
ضمه	خون	خوز	چون	چون	بوز	بوز	بوز	بون	بون	بون
مثالی ایدوکی	سینم تالیت									
	درت حرف هجا وینا بر حرکه ایله ملفوظ لغتلر اولوب ایکی حرفدن									

Resim 2: *Nuhbetü'l-Etfal*, s. 15

Nuhbetü'l-Etfal'de farklı imla işaretleri teklif edilmiş olduğu gibi bu imla işaretleri

kitapta örnek kelimelerde ve cümleler içerisinde kullanılmıştır. Resimde görüleceği gibi Türkçe kelimelerin okunuşlarının öğretildiği bölümde yeni yöntemin en belirleyici özelliği sade bir Türkçeye önem verilmesidir. Kitapta gündelik hayatta kullanılan ve çocukların seviyesine uygun kelimeler seçilmeye çalışılmıştır. *Nuhbetü'l-Etfal*'de ana dilinde okuyup yazma öğretimi için takip ettiği yöntem bakımından yenilikler getirmesinin yanında, seçilmiş metin örnekleri de dikkat çekicidir. Kelime öğretiminde sade bir Türkçe yanında cümle öğretimi açısından da seçilen örnek metinlerin çocukların anlayacağı kadar sade olması esas tutulmuştur. Cümleler gündelik hayatta kullanılan kelimelerle oluşturulur. Bu yöntem ana dilinde okuyup yazmayı öğretmek bakımından asıl amaca uygundur. *Nuhbetü'l-Etfal*'de geçen ilk cümle örnekleri şu şekildedir:

Nevcivan hâlinde pirlar gibi ol

Cehalet her şekavetin anası gibidir

Âkil ve sahib-i kerem ve adil olanı herkes sever (Rüşti 1981: 17)

Nuhbetü'l-Etfal'de öğretim tekniği açısından faydalı diyalog cümleleri de yer almaktadır:

Sual: Efendi oğlum pederiniz devlethanede mi

Cevap: Evet efendim ben de haneninizde dülger olduğumçün bir tarafa ayrılamıyorum

S: Dün ahşam ağa biraderinizi hasta deyu işittim şimdi nasıldır

C. Şükürler olsun bu gün sabahtan beru eyucedir efendim (Rüşti 1981: 18).

Usul-i cedid, temel eğitimde yeni bir yaklaşımı temsil ediyordu. Cedidî okuma-yazma öğretiminde belirleyici olan birkaç unsur sıralanmakla beraber, sistemi bu yeniliklere de indirgememek gerekir: Sınıflarda kullanılacak olan ders araç ve gereçleri, sınıflara sıra konulmasına, sınıf sisteminin uygulamaya sokulması. Zira usul-i cedid, tespit edebildiğimiz birçok özelliğin toplamından ibarettir. Geleneksel eğitim kurumları ve onları temsil edenler tarafından usul-i cedidin dinî eğitiminin karşısında bir yöntem olarak algılanması ve bugün dahi belirtilen algının üzerinden izah edilmeye çalışılması da doğru olmasa gerektir. Usul-i cedid, geleneksel eğitim anlayışında çok yönlü bir değişimi temsil ettiği için geleneksel eğitim anlayışını temsil eden gruplar tarafından hoş karşılanmamış ve tepki çekmiştir. Özellikle de usul-i cedid eğitimde Kur'an öğretiminin ana dilinde okuma-yazma öğretiminden sonraya alınması önemli bir değişim olarak algılanmıştır.

Ana dili Türkçede okuma ve yazma öğretimi tamamlandıktan sonra Kur'an okumaya geçilmesi sıbyan mekteplerinde uygulanan geleneksel sistemi gerçekten de tamamen tersine çevirmek anlamını taşır. Sıbyan mektebi ve medrese eğitimi almış herhangi bir öğrenci ana dilinde okuma ve yazmaya, o zamana kadar edindiği birikimle, kendisi geçiş sağlamış oluyordu. Usul-i cedid eğitimde ise önce ana dilinde

okuyup yazdıktan sonra, öğrenilen Arap alfabesi üzerinden daha kısa bir sürede Kur'an okuma öğretimine geçiliyordu. Kuşkusuz bu durum Kur'an öğretimi açısından da yeni bir yöntemdi.

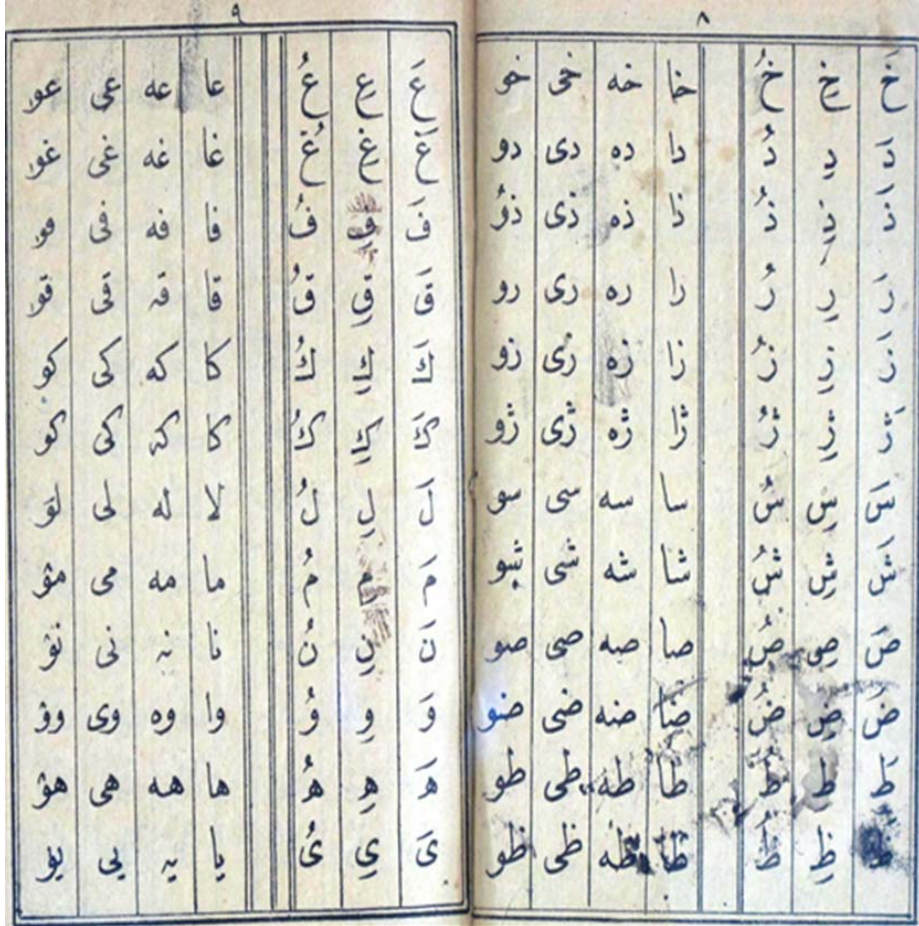
Nuhbetü'l Etfal'den sonra yeni usul elifba kitapları yazılır. Ali Haydar *Muallimler Mecmuası*'nın 1924'te yayımlanan 17-18. sayısında yazmış olduğu "Elifba Kitabiyâtı" başlıklı makalesinde birçok elifba risalesinin olduğunu şu cümlelerle dile getirir: "... tesadüf eylediğim elifba kitaplarını satın alarak yüzden fazla adedi muhtevi bir koleksiyon vücuda getirdim. Bu koleksiyonun tamamlığını iddiadan çok uzağım" (s. 352). Bahsedilen elifba kitaplarının kaçının yeni usule göre hazırlanmış olduğu ise belirtilmemiştir.

3.2. Selim Sabit Efendi'nin *Elifba Risalesi*

Elifba kitapları arasında Selim Sabit Efendi tarafından usul-i cedide göre hazırlanmış *Elifba Risalesi* (1863), usul-i cedid ders kitapları arasında önemli bir yere sahiptir. Selim Sabit Efendi, *Elifba Risalesi*'ni "Bu Elifba Risalesi mekâtib-i sibyaniyede tedaris olunmak üzere Maarif Nezaret-i celilesi tarafından intihab olunmuştur" açıklamasıyla yayımlamıştır. Selim Sabit Efendi, kitabında usul-i savtiye yöntemini takip ederek kolay ve hızlı öğretim yolunda önemli adımlar atar. Savtî usule göre yazılmış *Elifba Risalesi*'nde, *Nuhbetü'l-Etfal*'e göre çok daha sade bir yöntem takip edilmiştir. Burada önemle kaydedilmesi gerekli olan husus, Selim Sabit'in *Etfal*'in açtığı yoldan gitmiş olmasıdır.

Selim Sabit Efendi, *Nuhbetü'l-Etfal*'de olduğu gibi öğretim sürecine alfabede bulunan bütün harf şekillerini bir tablo hâlinde sıralayarak başlar. Bu tabloda yer alan harf şekillerini Türk alfabesi olarak düşünmek mümkündür. Çünkü tabloda *Nuhbetü'l-Etfal*'de çe, je, pe harf şekillerine ilave olarak kef harfinin de üç ayrı şekli yer alır. Resim 3 ve 4'te görüleceği gibi hareke-i resmiye karşılığı olarak kullanılan hareke-i harfiyeden (ج) vav harfinin altına ve üstüne işaretler konulmak suretiyle o, ö, u, ü seslerini temsil etmesi sağlanmıştır. Resim 3'te hareke-i resmiye ve harfiye işlevlerinin anlaşılması için iki sütun hâlinde gösterilmiş ve harf şekillerinin karşılıklı olduğu seslerle öğretilmesi sağlanmıştır.

Resim 3: Selim Sabit Efendi, *Elifba Risalesi*, s. 6-7.

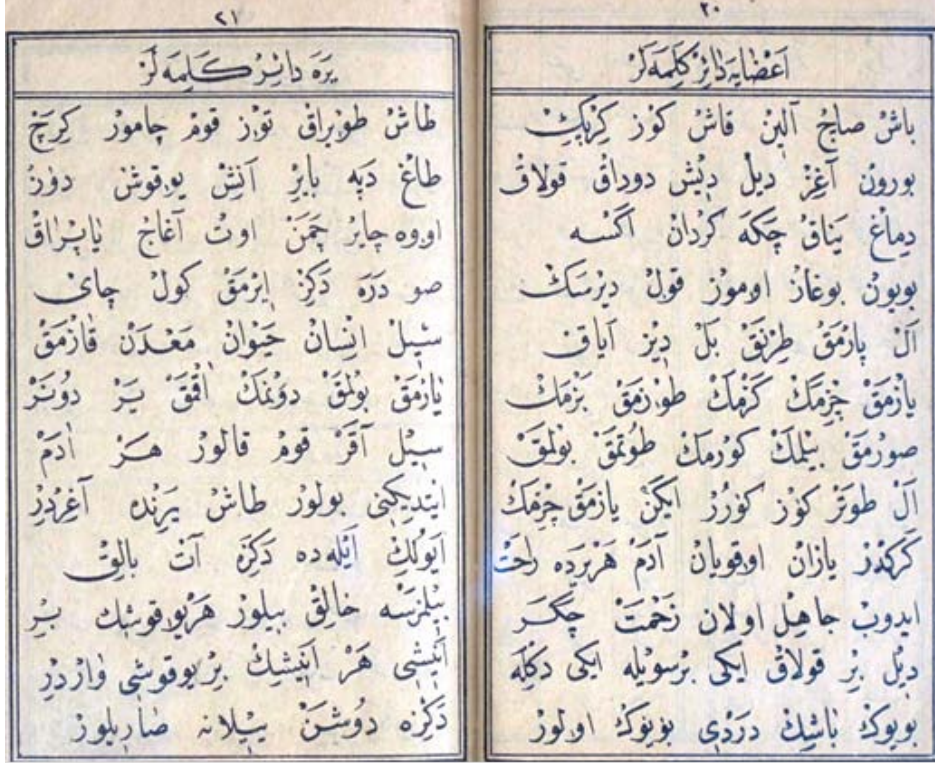

Resim 4: Selim Sabit Efendi, *Elifba Risalesi*, s. 8-9.

Selim Sabit Efendi Resim 5'te görüleceği gibi harf şekillerini temsil ettiği seslerle heceler oluşturacak şekilde kullanarak Türkçe okuma bilgisinin geliştirilmesini sağlar. Hecelerin öğretilmesi sürecinde de hareke-i resmiye ve harfiye karşılıklı iki sütunda birlikte verilerek geleneksel öğretim yönteminden faydalanılır.

Selim Sabit Efendi numune kitabını, belirli bir yöntem takip ederek hazırlamıştır. Okuma alıştırmaları açısından mühim olan Türkçe kelimelerin de belirli bir amaca göre seçilmiş olduğu dikkati çeker. Resim 6'da görüleceği gibi kelimeler belirli başlıklar altında toplanmıştır: Azaya Dair Kelimeler, Yere Dair Kelimeler, Göklere Dair Kelimeler, Zamana Dair Kelimeler, İtikada Dair Kelime ve Kelamlar. Belirli başlıklar altında toplanmış olan kelimeler gündelik hayatta kullanılmakta olan Türkçedir. Zaten Türkçe öğretiminin kısa bir zaman içinde ve kolaylıkla

Resim 6: Selim Sabit Efendi, *Elifba Risalesi*, s. 20-21.

Genel Türkçü bağlamında, toplumsal ve kültürel yenileşme ve değişimin kendini dayattığı 19. yüzyılda maarif alanında yenileşme arayışlarının belirleyici unsuru olarak hem Osmanlı sahasında hem de emperyal Rusya'da farklı toplumların (Osmanlı'da gayr-i Müslim, Rusya'da gayr-i Rus) kendi ana dilinde okuma-yazma ve eğitim-öğretimi sorunu öne çıkmıştır. Osmanlı bu noktada farklı bir boyut kazanır, zira Osmanlı yönetimi veya maarif aklı, Müslüman aslı unsur olan Türk nüfusa "kendi dili"ni öğretmeyi "geç" idrak etmiştir ve fakat bunu acele bir modernlik başlangıcı sorunu olarak düzenlemeye çalışmıştır. Burada kitaplarıyla tartışılan öncü pedagoglar ana dili öğretiminde doğrudan devreye girmiştir.

Kıymılı Türk pedagog ve gazeteci İsmail Bey Gaspralı'nın da *Hoca-i Sibyan'ı* 1884'te yayımlaması ve Rusya'da biçimlendirdiği usul-i cedid mekteplerinde ders kitabı olarak okutmasına kadar geçen sürede Osmanlı sahasında ana dilinde okuma yazma öğretimi açısından önemli bir tecrübe edinilmiş ve bu konuda iki maarif coğrafyasında birçok temel kitap yayımlanmıştır. Selim Sabit Efendi'nin *Elifba Risalesi*'nin sonraki baskıları Rusya Türkleri arasında da ders kitabı olarak okutulmuş,

hatta Kazan'da yeni baskıları yapılmıştır (Özkaya 2011-22: 125). Fakat *Hoca-i Sibyan*'ın yayımından önce Rusya'da usul-i savtî üzere Aleksey Osipoviç Çernyayevskiy tarafından yazılmış *Vétén Dili* adlı eser üzerinde de kısaca durmamız gereklidir.

Vétén Dili, günümüzde Gürcistan'da yer alan Gori Darülmuallimin Mektebi İslâm Şubesi müdürü Aleksey Osipoviç Çernyayevski tarafından 1882'de yayımlanmıştır. Eserin hazırlanmasında Çernyayevskiy'in bu okuldan öğrencisi Şuşalı Süleyman Velibekof'un da katkısı vardır. Çernyayevskiy (1891) yeni metodun, kendisinin bir başka öğrencisi Mirza Ali Mehemmed Halilov tarafından Nahcivan'da 1881'de uygulandığını yazmıştır (1891: 2).

Çernyayevski, *Vétén Dili*'ni usul-i savtiye metodu ile Türkçe okuma-yazmayı öğretmek amacıyla hazırlamıştır. *Vétén Dili*'nin usul-i savtiyeye göre yazılmış olmasının dışında en belirgin özelliği kelime yönteminin uygulanmış olmasıdır. Harf şekilleri ayrı ayrı sıralanmış, sıralanan harf şekilleriyle başlayan kelimeler seçilmek suretiyle alfabe öğretimine geçilmiştir. Böylelikle öğrencinin, sesleri kelime içinde öğrenmesi amaçlanmıştır. Dersler ilerledikçe önceki harf şekillerinin tekrar edilmesiyle öğretim pekiştirilmiştir. *Vétén Dili*, İsmail Gaspıralı'nın *Hoca-i Sibyan* adlı kitabında uygulanan usul-i tedriciyenin yani aşamalı öğretimin ilk örneği olması bakımından Osmanlı sahasında yazılan kitaplardan farklıdır. *Vétén Dili*'nde de Osmanlı sahasında yazılan okuma ve yazma öğretimi kitaplarında olduğu gibi ana dili öğrenimi gerçekleştikten sonra Kur'an okumaya geçiş sağlanır.

yapılmış iki ayrı baskısı üzerinde yapmış olduğumuz incelemede ana dilinde okuma-yazma öğretim yöntem ve teknikleri bakımından farklılık olmadığı tespit edilmiştir. *Hoca-i Sibyan*'ın 1890 baskısı, Gaspıralı'nın Rusya'daki sibyan mektepleri için hazırlanmış olduğu diğer bütün kitaplarının temelini oluşturmaktadır. Öğretim yöntem ve teknikleri bakımından her hangi bir farklılık bulunmadığından ana dilinde okuma yazma öğretimini izah ederken 1890 baskısını kullanmayı tercih ettik.

Gaspıralı, *Hoca-i Sibyan*'ın belirtilen baskısının önsözünde öğrencilerin bu kitap ile "okumak yazmak ve hayli hesap ve ilm-i hâl tahsil ettikleri"ni belirtmiştir. Fakat kitapta bunların dışında tarih, coğrafya, Kur'an öğretimi, öğretmenlere yönelik talimatlar ve yazı dersi bölümleri de yer almaktadır. Bu kitapta sibyan mektebi öğrencisinin neredeyse görmesi gerekli olan bütün dersler bulunmaktadır. *Hoca-i Sibyan*'ın bu hâliyle sibyan mekteplerinde en azından 1892'ye kadar neredeyse tek kitap olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Bu tarihten sonra sibyan mekteplerine yönelik olarak *Hoca-i Sibyan*'dan doğmuş yeni kitaplar yayımlanmaya başlanmıştır. Türkçe yazı öğretim kitabı olan *Üstad-ı Sibyan*'ın *Hoca-i Sibyan*'dan doğmuş bir kitap olarak baskı tarihinin 1892 olması bu kanaatimizi güçlendiriyor. *Hoca-i Sibyan*'ın 1898 baskısı ise içerik bakımından sadeleştirilmiştir. Kitap bu baskıda okuma-yazma, edebî metinler ve Kur'an öğretimi ile sınırlandırılmıştır.

Anlaşıldığı kadarıyla *Hoca-i Sibyan*'ın ilk baskıları tek cilt olup ihtiyaçların yönlendirmesiyle geliştirilmiş ve yeni bölümler ilave edilmiştir. İçerik bakımından zenginleşmesi ve yeniden düzenlenmesiyle *Hoca-i Sibyan*'ın dört ciltlik bir baskısı ortaya çıktığı gibi, aynı doğrultuda yapılan çalışmaların neticesinde *Kıraat-ı Türkî* başta olmak üzere başka kitaplar da ortaya çıkmıştır.

Hoca-i Sibyan, ana dilinin kısa sürede öğretilerek çocuğa hayat için temel bilgileri kazandırmayı da esas aldığından, gündelik hayatta kullanılan ve öğrencilerin manasını anlayabildiği kelimelere dayalı bir Türkçe esas alınmıştır. Aynı zamanda bu dil Gaspıralı'nın "ortak edebî Türkçe" anlayışına uygundur. Osmanlı sahasında sade bir dille yazılmış kitaplar Millî Edebiyat dönemine kadar sınırlı sayıda olmuştur. Gaspıralı, ana dili öğretimi açısından Türkçe metinler yazımında ciddi bir gayret göstermiş; *Hoca-i Sibyan*'ın ikinci, üçüncü ve dördüncü ciltlerinde; *Kıraat-ı Türkî*'de ve nihayet gazetesi *Tercüman*'da meydana getirdiği modern edebiyat örnekleriyle okuma metinlerinde çekilen sıkıntıyı aşmayı başarmıştır.

İsmail Gaspıralı, *Hoca-i Sibyan*'da ana dilinde okuma ve yazma yöntem ve tekniklerini başarılı bir şekilde uygulamış ve geleneksel öğretim sistemini tamamen tersine çevirmiştir. Usul-i cedid eğitiminde bir öğrenci eski sistemde olduğu gibi öğretim sürecine Arap alfabesini öğrenmekle başlar. Alfabe öğretimi tamamlandıktan sonra öğretime gündelik hayatta kullanılan Türkçe kelimelerle devam edilir, okuma ve yazma sürecinde kurulan ilk cümleler de gündelik hayatta kullanılan Türkçeden seçilir. En son aşamada ise Arap alfabesini tanımuş olan öğrenciye eski sisteme nazaran

çok daha kısa bir sürede Kur'an okuma bilgisi verilir.

Hoca-i Sibyan' da da bir öğretim yöntemi olarak usul-i savtiye, usul-i tedriciye ve kelime yöntemi takip edilmiştir. *Hoca-i Sibyan*, bir ders kitabı olarak hazırlandığı için bu kitapta usul-i cedid eğitimin tamamlayıcı parçası olan yöntemler hakkında açıklamalara yer verilmemiştir.

Usul-i savtiye, harf şekillerinin adlarının öğretilmesi metoduna karşı geliştirilmiş yeni bir metottu. Metod ilk *Nuhbetü'l-Etfâl* ile *Elifba Risalesi'*nde Osmanlı sahasında geliştirilmişti. Gaspıralı, bu noktada bir uygulayıcıdır. *Hoca-i Sibyan'*ın doğru bir şekilde uygulanması için öğretmen kılavuz kitabı olarak hazırladığı *Rehber-i Muallimin* (1898: 15)'te usul-i savtiyenin önemini şu cümlelerle izah etmiştir:

Huruf-ı hece (bir hecedeki harfler) gösterildikte yalnız **الف با تا ره دال نون** (elif, ba, ta, re, dal, nun) diye isimlerini söylemek ile iktifa etmemeli. Mutlak her harfin sedasını, savtını, mahrecini beyan etmeli. Bunun için usulümüze hem savtiye (davuşlu) denilmiştir. Huruf-ı hecenin savtlarını bilmiş müptedi filhâl her ne görsen okuyabilir, kulağı her ne işitir ise yazabilir.

Usul-i savtiye hakkında Tedrisat-ı Umumiye Konferansı'nda çok zengin bilgiler mevcuttur. Gaspıralı, bu konuşmasında savtî metodu ayrıntılı bir şekilde tarif etmiştir:

Şimdiki, buradaki usule göre hoca efendi diyor:

- Bu **الف** (elif)... Çocuk da "elif"...

Hoca efendi:

- Bu **ب** (be)... Çocuk da "be"...

- Oku bakalım şimdi!

- **الف به** (Elif-be)...

- Hayır öyle değil; **آب** (âb)

Çocuk şaşır kalır. Ne münasebet? Elif ile be bir yere, bittabî gelince "elifbe" olur. Neden "âb" olsun?

Çocuk bu hususta pek haklı. "ا" (e) insanın ağzından çıkan savtın biridir. Hakeza "ب" (be) de öyle. "Elif" in "e", "b" nin de sâkin olarak "be" olduğu gösterilirse, sonra ikisi bir yere gelince çocuk "الف به" (elifbe) diye okumaz. Çünkü "elif" ne demektir, bilmez o. Onun bildiği "ا" (e) dir. Sonra "به" (be) de bilmez. Belki sakin olarak "be" sedasını yalnız bilir. Şu hâlde yan yana gelince "آب" (âb) der. Kezalik "ت" (te'yi) "ته" (te) olarak işitmemiştir. Belki "انت" in (at'ın) nihayetindeki gibi sakin olarak "ت" (te) bilir. Yalnız o savtı bellemiştir. Binaenaleyh (bundan dolayı) "ا" (a) ile "ت" (te) yan yana gelince "at" okur da "الف ته" (elif-te) okumaz.

İsmail Gaspıralı, İstanbul'da vermiş olduğu Tedrisat-ı Umumiye Konferansı'nda ilk önce Çernyayevskiy tarafından *Vétén Dili* adlı eserde uygulanmış olan tedrici metodu da tarif etmiştir:

Tedricî demekten maksat, elifbanın hepsi harekesi müptediye birden gösterilmemek. Çocuğa evvelâ üç harf gösterilir: ا ب ت (elif-be-te). Bununla yazmak ve okumak ameliyâtına başlanır. Bu üç harf birkaç türlü okunur: Meselâ: بات تاب بابا باب اب ات ناتا باتا .... (bat, tab, baba, bab, eb, et, tata, bata...) Cümlelere pek aşikârdır ki bir anda otuz-kırk türlü harf zapt etmekten ise üç harfi zapt etmek elbette daha kolaydır.

Üç harf ile yazıp okumak sanatına giren çocuk bir kaleyi fethetmiş gibi sevinir. Vakaa da (gerçekten) öyle olur. Çocuklar bir kere lezzet aldı mı sonra bizden evvel koşarlar.

Bu üç harfi belleyince sonra bir harf daha zammolunur. Bunu da zapteder. Çocuk böyle, bir şey öğrenmeye başlayınca akşam sevine sevine pederine koşar, böyle tedricen elifba gösterilir. Kırk beş gün içinde ikmal edilir. Tamam olduğu gün çocuklar kaba Türkçe yazarlar, okurlar. Bu kırk beş gün usulsüz bir talim ile olursa elli-altmış güne varır. Bu, işte, tedricen elifbayı göstermekten hâsıl olan bir muvaffakiyet.

Usul-i tedriciyenin öğrenciye harf şekilleri ve karşılamış olduğu sesleri aşamalı olarak öğreten sistem olduğu *Usul-i Cedid Nedir?* adlı eserde de şu şekilde dile getirilmiştir: “Böyle hergün bir ya iki harf gösterip oku-yazı ameliyatı ederek elifbanın ahirine kadar gidilir. Elifba tamam olduğu gün sıbyan Türkçe cümle ibareleri okup yazmayı bilmiş olur.”

Elifba öğretiminde usul-i tedriceye metodu takip edilirken aynı zamanda kelime metodu da uygulanmıştır. Her ne kadar Gaspıralı bu yöntemden bahsetmemiş olsa da *Hoca-i Sıbyan*'da ilk dersle birlikte Türkçe kelimeler yer almış, harf şekilleri ve karşılamış olduğu sesler kelime içinde gösterilmiştir. Bu bakımdan *Hoca-i Sıbyan*'da kelime yöntemi de uygulanmıştır.

İsmail Gaspıralı, *Mektep ve Usul-i Cedid Nedir?* ve *Rehber-i Mullimin ya da Muallimlere Yol* adlı kitaplarında da usul-i cedid eğitimin ayrıntıları hakkında bilgiler vermiştir. *Mektep ve Usul-i Cedid Nedir?* adlı kitapta ana dilinde okuma yazmanın öğretilmesi açısından sade bir Türkçeye dikkat edilmesi gereği üzerinde durmuştur:

ا ب - ب ا - بابا - ات - اتا - ان - انا - نا - نن - تاب

(ab, b, ba, baba; at, ata; an, ana, na, nan, tab)

İşbu mahalde görüldüğü gibi ibtida okup yazmak Türkî dilindedir. İkinci derste bir ya iki harf daha koşulur ve bunlar ile dahi ameliyat icra olunur. Meselâ; د - ي (ya, dal) koşalım, ekleyelim); bu hâlde bunları sıbyana bildirdiğimiz hâlde

اب - ابا - اباد - ابادان - اتادان - اباى - اتى - اتى - اناى - ين - ياد - بياى - ناي - تاي

(ab, aba, abad, abadan, anadan, atadan, abı, atı, anı, yan, yad, bay, nay, tay)

vesair kelimeler okulup yazılır.

Ana dilde okuma yazma öğretimi için Türkçe kelimelerin önemi *Rehber-i*

Muallimin ya da Muallimlere Yoldaş (1898: 12) adlı eserinde tekrar edilmiştir:

İşbu kaidelere göre Hoca-i Sibyan'ımızda elifba, birden değil tedricen gösterilmiştir. Bundan ötürü usulümüze tedricî (derece derece gelişen) denilmiştir. Meselâ; birinci derste ر ت ن ب ا (elif, medli elif, be, te, nun, re) harfleri gösterilip bunlar ile öz (kendi) dilimizde bazı kelimeler tertip edilmiştir;

ب ا ت ا نا ا تا ت ا ر (eb, ba, baba, et [veya at], bat, ana, ata, tar, nar) gibi

Bunları müptedi şakirt yengil (kolay) okur. Okuduğu ile kitaba bakıp yazar, yazdıkça daha güzel zabteder (beller, ezberler).

Alıntı yazıda okuma ve yazma öğretiminin eş zamanlı olarak yürütülmesinin kalıcı öğrenim açısından önemli olduğu da belirtilmiştir. İsmail Gaspıralı sıralanan metotlara uygun olarak hazırlanmış olduğu *Hoca-i Sibyan* adlı kitabına aşağıdaki uyarı ile başlar:

Aşağıda derç olunan harflerin nam ve sadalarını bir bir şakirde bildirip söz başında, ortada, ahirinde neçik yazıldıklarına dikkat etdirmeli ve kara ya bor ya taş kalem ile yazdırmalı. Hem okusunlar hem yazsınlar. Bu dersi okup yazmadıkça ikinci derse başlamamalı.

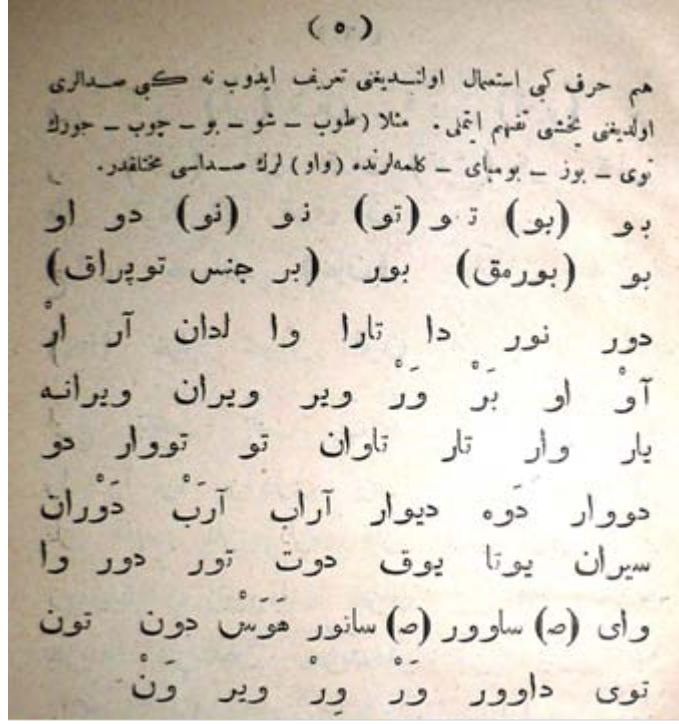
Bu uyarıdan sonra usul-i tedriciyenin bir gereği olarak yedi harf şekli sıralanır ve kelime metoduna uygun olarak sıralanan bu yedi harf şekli karşılanmış olduğu seslerle kelime içinde öğrenciye gösterilir. *Hoca-i Sibyan*'da yedi harf şekli ve bunlardan oluşan kelimeler Resim 8'de şöyledir:

Resim 12: Hoca-i Sibyan, 1890, s. 5

Usul-i savfıye, usul-i tedriciye ve kelime metodunun eş zamanlı olarak uygulanmış ve öğrencinin her dersle birlikte okuma ve yazmada aşama kaydetmesi sağlanmıştır. Yeni harf şekillerinin ve karşılıklı olduğu seslerin öğretilmesi sürecinde ve sesli harflerin öğretilmesi esnasında verilen örnek kelimeler okuma ve yazmada aşama kaydedilmesini sağlayacak sayıdadır.

İsmail Gaspıralı, elifbanın aşamalı olarak öğretilmesi, harf şekillerinin kelime içinde ve açık hecelerin hareke-i harfiye ile gösterilmesi sürecinde okuma ve yazmanın eş zamanlı olarak ilerlemesine de önem vermiştir. Öğretim sürecinde yöntem ve teknik bakımından soru-cevap yönteminin kullanılmış olması da dikkati çeken özellikler arasındadır.

Hoca-i Sibyan'da dokuzuncu dersle birlikte yeni bir aşamaya girilmiştir. Bu dersten itibaren gündelik hayatta kullanılan Türkçe kelimelerden oluşan Türkçe cümlelere geçiş sağlanmıştır. Harf şekilleri ve karşılıklı olduğu seslerle başlayan öğretim süreci, basit cümlelerin kurulmasıyla yeni bir aşamaya geçilmiş olunur. *Hoca-i Sibyan*'da (1890, s. 6) öğrencilere gösterilen ilk Türkçe cümleler şu şekildedir:

At bar, tay yok. Bazarda may bar, kap yok. Kap bar idi, may yok. Adamda

tahta bar. Yurt yandı. Atam bay adamdır. Tatar kart idi. Anay bar, babay bar, birader yok. Hazinede nerse bar idi.

Alıntıladığımız cümlelerden sonra tekrar örnek kelimelere geçilir. Bu derste öğrencilere alıştırmaya için verilen kelimelerin insana dair olması dikkat çekicidir. *Hoca-i Sibyan'* da (1890: 7) aynı derste yazma öğretimi için şu uyarı cümlesi yer almaktadır:

“Şakirde göstermeyip aşağıda olan ve emsali sözleri yazdırmalı ve ba'de hatalarını gösterip fehmlendirmeli. Şakird fikirlep, uylap özü yazsın.”

Bu derste sınıf öğretmenin öğrencilere *Hoca-i Sibyan'* da yer alan yeni kelimeleri yazdırması gerekmektedir. Öğrenciler yazılışlarını görmediği kelimeleri yazarak ana dilinde yazma becerisini geliştirecektir. Tabiatıyla ders hocası her bir öğrencinin yazmış olduğu kelimeleri kontrol edip yanlışları düzeltecektir.

On birinci dersin konusu “İmtihan ve Ameliyat” (*Hoca-i Sibyan'* da, 1890, s. 10) şeklinde belirlenmiştir. Bu derste öğrencinin onuncu derse kadar öğrendiklerini pekiştirme amacına yönelik olarak soru-cevap yöntemi kullanılarak aktif bir şekilde derse katılımı sağlanmış olunur:

(م ا ر ت) harflerini sırasınca koş, ne olur?	Mart
(ا ر ه ا ر) koşulduktaki ne olur?	Bahar
(س م ا و ا ر) ?	Semavar
(ق ا ر ب و ز) ?	Karpuz

Onuncu derste öğrencilere bilmediği kelimelerin yazdırılmasından sonra bu kelimeleri oluşturan harfler birbirine bitştirilmeden harf olarak yazılmış ve öğrencilerden kelime olarak okumaları istenmiştir. Harften kelimeye geçiş olarak tanımlanacak olan bu sistem temel eğitimde etkili olmuştur. Gaspıralı'nın ilk derslerde harf şekillerini kelime içinde öğretmiş olmasının yanında öğretimi pekiştirmek için okuma yazma sürecinin belirli bir aşamasından sonra harften kelimeye geçiş yöntemini kullanmış olması ilginçtir. Öğretimi pekiştirmek için birçok yöntemi bir arada kullanmaya çalışmıştır. *Hoca-i Sibyan'* da birçok yöntemin birarada kullanılmış olması İsmail Gaspıralı'nın ana dilde okuma-yazma süreci üzerinde ciddi bir şekilde çalıştığını göstermektedir.

On sekizinci derse kadar usul-i tedricyenin bir gereği olarak yeni harf şekilleri ve karşılamış olduğu sesler önceki derslerde öğrenilen harf şekilleri ve karşılamış olduğu seslerle birlikte gösterilmiştir. Her bir aşamada yeni harflerin öğretilmesiyle yeni kelimeler oluşturmak suretiyle öğretim pekiştirilmiştir. On sekizinci derste son olarak “پ” harf şekli de karşılamış olduğu sesle kelimeler içinde gösterilerek bir aşama tamamlanmıştır. Bu aşamaya kadar on sekiz derste öğrenilen harf şekilleri şunlardır:

ا ب ت د ر ه س و ق خ ز ل م غ ک چ ش ف ح ع ج ژ پ

Görülebileceği gibi Arap alfabesinde var olan bazı harf şekilleri bu derse kadar

öğrenciye gösterilmemiştir. Gaspıralı, on sekizinci derse kadar öğrenciye gösterilmeyen harf şekillerini ve bu tavırın gerekçesini *Hoca-i Sibyan'* da (1890: 19) şöyle açıklamıştır:

Eğer şakird ya mektebin cümle şakirdi geçen on sekiz dersi okup hem yazıp tamamı ile anlamışlar ise hem harfleri niçik birbirine koşulduğu ve sadaları niçik olduğunu bilmişler ise aşağıda derse başlatmalı. Ama bazı anlamadıkları bar ise münasip ders kayıtp bakıp fehm ettirmeli. Yukarıda on sekiz derste gösterilmiş hurufat ile lisan-ı Türkîde mevcut ekser söz ve lugat yazılıp okutulur. Yengilik ve kolaylık için ta güzel alışıp şakird okuv ve yazı usulüne meleke hâsıl edinceye kadar “ ذ ص ط ظ ض ث ه ” harfleri gösterilmeyecektir.

Sıralanan harf şekillerinin gösterilmemiş olması bu harf şekillerinin karşılıklı olduğu seslerin Türkçe kelimelerde bulunmamasıdır. Bunların karşılıklı olduğu sesler sadece Arapça kelimelerde bulunduğundan Türkçe kelimelerle okuma yazmayı öğrenmiş bir öğrencinin belirtilen harf şekillerini öğrenmesi süreci başlayacaktır. Gaspıralı, bu durumu *Hoca-i Sibyan'*da “Bunlar ekser hâlde lügat-ı Arabîde gerek olacağından kıraat ve talim-i Arabî başlanacakta ders olacaktır.” şeklinde açıklamıştır.

Gaspıralı'nın *Hoca-i Sibyan'*da Arapça kelimelerde bulunduğu hâlde Türkçe kelimelerde bulunmayan sesleri karşılayan harf şekillerini bir aşamaya kadar öğretmemiş olması, usul-i cedid eğitimin ortaya çıkış gayesinden kaynaklanmaktadır. Usul-i cedid eğitimde öğrenciye Arap alfabesi ile önce ana dili Türkçe öğretilcek, eğer öğrenci bu aşamayı geçerse Arapça kelimeler öğretilecektir. Öğrenci Arapça kelimeleri okumayı başarırsa Kur'an okumaya geçiş sağlanacaktır. Gaspıralı tarafından uygulanan bu yöntem, Türkiye'de usul-i cedid eğitimin ilk kitapları arasında yer alan *Nuhbetü'l-Etfal* ve *Elifba Risalesi'*nde olmayan bir özelliktir. Usul-i cedid eğitim tarihinde çok önemli bir yeri bulunan bu iki kitapta geleneksel öğretim yönteminde olduğu gibi harf şekillerinin tamamı sıralanır ve bundan sonra Türkçe öğretimine geçiş sağlanmıştır. Oysa Gaspıralı'nın uyguladığı yöntemde en temel amaç ana dilini öğretmek olduğu için bu amaca yönelik olarak önce Türkçede kullanılan seslerin öğretimi esas alınmıştır. Gaspıralı tarafından uygulanmış öğretim yöntemin ilk örneğini Çernyayevski tarafından yazılmış olan *Vétén Dili* adlı eserde görürüz. Çernyayevski alfabe öğretiminde (غ ص ع ط ظ ث ض ذ ز) harflerinin öğretimini en son aşamaya bırakmıştır.

Sibyan mekteplerinde belirli bir süre sonucunda ana dilinde okuma bilgisi elde etmiş öğrencinin, bu bilgisini geliştirmesi çok önemliydi. Arapça temelli bir eğitimden farklı olarak yeni eğitim sisteminde sade Türkçe ile yazılmış edebî metinlere ihtiyaç vardı. Gaspıralı'nın amacı ana dilinde okuma yazma öğrenmiş bir öğrencinin sosyal hayata hazırlanmasını kolaylaştırmak ve kendi dilinde yazılmış metinlerle buluşturmak. Bilgiye ana dilinde ulaşmak gerekiyordu. Bu bakımdan Gaspıralı,

farklı edebî türlerde ortak edebî Türkçe anlayışına uygun olarak yazılmış eserler yayımlamıştır. Bir örnek olması bakımından Gaspıralı tarafından hazırlanmış *Hoca-i Sibyan'* da (1890: 23-25) yer bulmuş ilk hikâyeyi alıntılar yapmak istiyoruz:

Erinçek Tembel Bir Bala

Bir gün mektebe bara idi. Yolda bir güzel kuşçuk rast gelmiş. Veli hemen kuşçuğu görüp “tokta (dur) kuşçuk, ikimiz oturayık (oturalım)” demiş.

Kuşçuk ise “ay bala cür (yürü) git yoluna, benim işim bar yuvamda, balaların kütüp bekler turalar” deyü uçup gitmiş.

Veli daha bir az cürüp ayağı tübinde bir karınca körken (görmüş). Özü kadar bir buğday tanesi tapıp boldırıp süyürüp bara imiş.

- Ay karındaş karıncacık, tokta bir az oturayık (oturalım).

- Ay karındaş balacık, cür yoluna git, benim ağır işim bar. Yurtuma buğday alıp baram, toktamaya vaktim yok.

Bir az cürkeç (yürüyünce) Veli'ye sapsarı altın gibi bızzzzzz bızzzzzz deyü uçup cürgen (cüren-yüren) bal kurt rast kile. Bir çiçekten bir çiçeğe uçup kona idi. “Ay bal kurtçuk, tokta beraber oturayık... Gün uzak, uçup cürüp boldurmadın mı?” deyü Veli bal kurtuna yakın bardı. Bal kurtu bunu görüp “ay bala senin işin yok mu? Bar git yoluna, benim işim bar. Çiçeklerden bal çiyam (topluyorum), toktap tursam geç olur,” demiş.

- Ben mektebe barra idim ama sen toktasan mektebe barmam. Munda (bunda) oynap kaytırım... Tokta bal kurtçuk, balı ertesi gün toplarsın.

Veli böyle dedikte bal kurt bızbızlap bunun yanına gelir. “Sen mektebe barmaz isen dersini kim bakar, ben balı toplamaz isem bugün balımı kim toplar” deyü Veli'nin eline konup barmağından tişlep kaçmış.

Veli'nin barmağı acıyıp şişmeye başlar. İndi nişleyim deyü ağlap kalır. Bade herkes işi işlep turduğunu anlap yolda, bazarda toktamayıp mektebe barıp kaytmaya başlamış.”

Alıntılanmış olduğumuz bu küçük hikâyeden sonra *Hoca-i Sibyan'* da (1890, s. 25) 20. ders başlar. Bu dersin başlığı “Kıraat ve Talim-i Arabî”dir. İsmail Gaspıralı, temel hedefi olan ana dilinde okuma yazma öğretimi süreci tamamlandıktan sonra öğrenciye “ ذ ص ط ظ ض ث ” harf şekilleri ve imla işaretlerinin öğretilmesini istemiştir. Belirtildiği gibi bu derslerin amacı Kur'an okumaya geçişi sağlamaktır. Arapça kökenli kelimelerin öğretilmesiyle Arapça öğretimine adım atılmış ve aynı zamanda Kur'an okumaya geçiş sağlanmıştır.

İsmail Gasprinski imzasıyla yayımlanmış “Dikkat Edilmeli” (*Tercüman*, 6 Mart 1898, 9) başlıklı yazısında *Hoca-i Sibyan'* da uygulanan bu yöntemi şöyle açıklamıştır:

Mektebin usul-i cedid üzere köçürüldüğü, sibyanın gösterdiği terakkiden anlaşılacak gerek. Hoca-i Sibyan ile üç ayda müptedî çocuk Türkî okup yazmak ile beraber, Kur'an-ı Şerif başlayabilir. Altı ayda Kur'an-ı Şerif'i

zahmetsiz ve doğru okur ve ilm-i hesaptan, zihnen bir hayli şeyler öğrenir. Birinci sene ahirine ilmihâl başlar; kalem ile hesaba mübaşeret olunur; mükemmel ezber yazı yazar ve hüsn-i hat, yani meşk talim eder; iki senede mektep tahsili, yani iptidaiye tamam olur; şöyle ki müptedî girmiş bala, Türkçe ya da Tatarca okur, yazar, Kelâm-ı Şerif'i doğru tecvit üzere okur, ilmihâl, sarf-ı Türkî, ilm-i hesap ve hüsn-i hat bilip, mektup yazmaya ve defter tutmaya muktedir olur.

5. Sonuç

İsmail Gaspıralı, 1883'ten itibaren Kırım'ın Bahçesaray şehrinde başlatmış olduğu usul-i cedid eğitim, kısa sayılabilecek bir zaman zarfında bütün Rusya Türkleri arasında kabul görmüş ve yaygınlık kazanmıştır. Eğitim sahasında meydana gelen bu yenileşme hareketi karşısında "kadimciler" olarak adlandırılan eski eğitim taraftarları güçlü bir karşı duruş sergilemişlerse de eğitimde modernleşme hareketi geri döndürülemez bir boyuta ulaşmış hatta zaman içinde siyasal bir nitelik kazanmıştır.

Bütün Rusya Türklerini-Müslümanlarını derinden etkileyen usul-i cedid eğitimin en belirgin özelliği doğrudan Türkçe okuma-yazma öğretiminin eğitimin merkezine alınmış olmasıdır. Medreselerde asırlardan beri uygulanan Arapça temelli bir eğitimden Türkçe temelli bir eğitime geçiş, yeni eğitim sisteminin ana eksenini oluşturmaktadır. İsmail Gaspıralı adı ile özdeşleşen usul-i cedid eğitim, esas olarak İstanbul'da Dr. Mehmet Rüştü'nün 1858'te basılan *Nuhbetü'l-Etfal* adlı eseri ile başlar. Selim Sabit ise 1863'te yayımladığı *Elifba Risalesi* ile alfabe öğretimini kolaylaştıran usul-i savtiyeyi (fonetik metodu) geliştirerek, ana dilinde alfabe öğretim sistemini daha ileri bir aşamaya taşır. Şimdiye kadar konu hakkında yapılan araştırmalarda okuma-yazma öğretiminde en önemli değişim olarak Selim Sabit tarafından geliştirilmiş usul-i savtiye gösterilmektedir. Buradan hareketle Selim Sabit'in usul-i savtiye yönteminin Gaspıralı'ya tesir ettiği yönünde iddialar ileri sürülmüştür. Bu görüşleri ileri süren araştırmacılar esas değişimi görememişlerdir. Bizim araştırmamızda ulaştığımız sonuca göre usul-i savtiye sadece "Türkçe elifba" öğretimini kolaylaştıran bir yöntemdir. Oysa Mehmet Rüştü, esas olarak elifbayı Türkçeleştirmekle büyük bir değişim gerçekleştirmiş ve alfabe öğretimini kolaylaştıran usul-i savtiyeyi de Selim Sabit'ten önce ilk uygulayan kişidir.

Anlaşılabileceği gibi doğrudan ana dilinde okuma-yazma öğretimini temel alan usul-i cedid ve bu sistemde alfabe öğretimini kolaylaştıran usul-i savtiye Gaspıralı'nın icadı değil, Türkiye'den alınmış bir sistemdir. Aradaki fark şudur: Osmanlı aydınları bu amaçla yazdıkları kitaplarda klasik Osmanlı yazı dilini çocuklara öğretme amacı güdüyorlardı. Gaspıralı ise canlı halk dilini öğretmeyi ön plana çıkarmıştır. İsmail Bey, alfabe ve fonetik metodun uygulanmasında günlük hayatta kullandıkları ve bildikleri kelimeleri çocuklara okutup yazdırarak işe başlamıştır. Burada Gaspıralı'nın İstanbul

halk Türkçesini yazı dilinin temeline oturtmak gibi zamanın ilerisinde olan bir tavrı veya sağduyusu öne çıkmaktadır. İstanbul'da sade dil tartışmaları iyice ortaya çıkmış ama bunun sonucu olarak ilköğretim kitaplarını sade bir dille yazma faaliyeti başlamamış idi. Gaspıralı bunu yapmış ve kısa zamanda da çocuklara kendi dillerinde okuma-yazma öğretebilmiştir. İsmail Gaspıralı'nın usul-i cedid eğitimdeki orijinal yönü de budur. İsmail Bey de usul-i savtiyenin bir gereği olarak harflerin Arapçadaki isimlerini değil onların dildeki fonetik karşılığını çocuklara öğretmekle zihin karışıklığını önlemiştir. Mesela "elif" değil "a" veya "e"; "vav" değil "o, ö, u, ü, v" seslerini öğretmiştir.

Gaspıralı Osmanlı aydınlarının geliştirmiş olduğu usul-i cedid eğitime yeni öğretim metotları kazandırmıştır. Gori Darülmualimin'i İslam Şubesi müdürü O. A. Çernyaveski'nin *Vétén Dili* adlı eserinden ilham alarak "usul-i tedriciye"yi alfabe öğretim sistemi olarak uygulamıştır. Bu yönetime göre Türkçe elifba, eski sistemde olduğu gibi baştan sona kadar bir liste hâlinde değil, aşamalı olarak öğretilmiştir.

Yine bu sisteme göre Türkçenin yapısında olmayan, esasen Arapçadan Türkçeye geçmiş kelimelerde bulunan sesleri temsil eden harfler, belirli bir seviyeden sonraya bırakılmıştır. Usul-i kadimde elifba öğretiminin temel hedefi Kur'an okumaya geçiş olduğu hâlde usul-i cedid eğitimde ana dilinde okuma-yazma öğretimi tamamlandıktan sonra Kur'an okumaya geçiş sağlanmıştır. İsmail Gaspıralı ve usul-i cedid eğitim üzerine bizden önce yapılan araştırmalarda bu husus da fark edilmemiş, usul-i cedid ve usul-i kadim tartışmasının "pe, çim, je" harf şekillerinin elifbaya dâhil edilmesinden kaynaklandığı gibi konunun aslıyla ilgisi olmayan bir sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde usul-i cedid eğitimde elifbanın öğretilmesini kolaylaştıran usul-i savtiye de belirtilen tartışmanın esas konuları arasında gösterilmiştir. Kanaatimize göre usul-i cedid ve usul-i kadim tartışmasında belirtilen iki husus öne çıkmış olsa da esas olarak Arapça temelli bir eğitimden Türkçe temelli bir eğitime geçiş karşılığın, tartışmanın temelini oluşturmuştur. İsmail Bey'in Türkçe (ana dilinde) eğitim üzerinde ısrarlı bir şekilde durmuş olması da görüşümüzü desteklemektedir. Gaspıralı'nın önderlik ettiği Usul-i cedid eğitimle birlikte geleneksel öğretim yöntemleri, eğitimin amaç ve hedefleri köklü bir değişime uğramıştır.

İsmail Bey'in modernleşme projesinin amacı, Rusya Türkleri arasında din anlayışını yenilemek, millî kimlik şuurunun, Türklük bilincinin ortaya çıkmasını sağlamak, kültürel ve iktisadî hayatı ile dünyadaki hâkimiyet mücadelesinde ayakta kalabilecek, ezilip yok olmayacak bir Müslüman-Türk toplumu oluşturabilmek idi. Böylece Rus ve Avrupa emperyalizmine karşı Müslüman-Türk topluluklarını daha güçlü ve dirençli bir konuma getirmek istiyordu.

İsmail Bey'in sıbyan mekteplerinde usul-i cedid üzere Türkçe okuma yazma öğretimi başarılı bir sonuç vermiş, bu eğitim sistemi başta Kırım ve Kafkasya olmak

üzere Rusya Türkleri arasında kısa zamanda yaygınlaşmıştır. *Tercüman* gazetesi birçok açıdan önemli bir araç olmanın yanında Türkçe okuma ve yazmanın yaygınlaşmasında da büyük rol oynamıştır. Usul-i cedid mekteplerin etkisinin bütün Rusya Türkleri arasında görülmesinde ve Doğu Türkistan'da Kaşgar gibi şehirlerde dahi uygulanmasında İsmail Gaspıralı'nın bu geniş coğrafyada yaşayan Türkleri-Müslümanları bir bütün olarak görmesi önemli rol oynamıştır.

Usul-i cedid mekteplerin başarısında, bu gün yerel veya kavmî kimliklerini millî kimlik olarak kabul etme yönünde tercihte bulunmuş (veya buna mecbur olmuş) Türk boylarının, Gaspıralı'nın zamanında, kendilerini Türk millî kimliği içinde görüyor olmalarının da etkisi büyük olmuştur. *Tercüman* gazetesinde yayımlanmış gerek Gaspıralı'nın yazıları, gerekse farklı Türk bölgelerinden gönderilmiş yazı, mektup ve haberlerin gözden geçirilmesi ortak kimlik şuurunun o dönemde büyük ölçüde oluşmuş olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki Gaspıralı eğitim anlayışıyla Rusya Müslümanlarının modernleşmesinde yeni bir kapı açmıştır. Okuma-yazma öğretiminin hızlanması, Müslümanlar arasında yeni bir neslin yetişmesini sağlamıştır. Usul-i cedid eğitimin yaygınlaşması, ilk mektep kitaplarının ortaya çıkması, yeni edebî türlerde eserler verilmesi daha geniş bir ifade ile Rusya Türklerinin-Müslümanlarının dünya görüşünün değişmesinde Gaspıralı neredeyse tek başına başarılı olmuştur.

Kaynaklar

- AHMET CEVDET PAŞA (2000) *Medhal-i Kavaid*, Haz. Nevzat ÖZKAN, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ Y. (1994) *Türk Eğitim Tarihi*, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul.
- ALİ HAYDAR (1924) *Muallimler Mecmuası*, Sayı: 17-18, 350-351.
- BİNBAŞIOĞLU, C. (1995) *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB Yayınları.
- ÇERNYAYEVSKİ, A. İdareye Mektup, *Tercüman*, 15 Mart 1891 / 17 Şaban 1308, Sayı: 9, s. 2.
- ERGİN, O., (1997) *Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Kültür Yayınları, İstanbul, c. 1.
- GÖÇÜŞ, B. (1970) Anadili Öğretimine Tarihsel Bir Bakış, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, s. 124-125.
- İSMAİL BEK GASPRİNSKİ (1898) Rehber-i Muallimin ya da Muallimlere Yolbaş, *Tercüman Gazetesi* Basmahanesi, Bahçesaray, 1898.
- İSMAİL GASPRİNSKİ, Dikkat Edilmeli, *Tercüman*, 6 Mart 1898 / 25 Şevval 1315, Sayı: 9
- İSMAİL GASPRİNSKİ (1890) Hoca-i Sibyan, *Tercüman Gazetesi* Basmahanesi, Bahçesaray.
- İSMAİL GASPRİNSKİ (1894) Kıraat-ı Türkî, *Tercüman Gazetesi* Basmahanesi, Bahçesaray.
- İSMAİL GASPRİNSKİ (1894) *Mekteb ve Usul-i Cedid Nedir*, *Tercüman Gazetesi* Basmahanesi, Bahçesaray.
- KARABACAK, E. (2007) *Ahmet Cevdet Paşa Tertib-i Cedid Kavaid-i Osmaniye*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- MAHMUD CEVAD (2001) *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Yeni Türkiye

Yayınları (Yayına hazırlayan: Taceddin Kayaođlu), Ankara.

MEHMED RÜŞTÜ EFENDİ, *Nuhbetü'l-Etfal, Elif Neşriyatı*, Yay. Haz. Cahid Baltacı (1981) İstanbul.

Sırat-ı Müstakim, 19 Recep 1328/23 Temmuz 1325 [1910], Sayı: 48.

TÜRKYILMAZ, S. (2008) Şark-i Rus Gazetesi Üzerine Bir İnceleme, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XIV, Sayı: 1, Bornova-İzmir.

Selçuk Türkyılmaz

Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Adres: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir/TÜRKİYE

E-posta: selcuk.turkyilmaz@hotmail.com

Yazı bilgisi:

Alındığı tarih: 2 Şubat 2015

Yayına kabul edildiği tarih: 25 Şubat 2015

E-yayın tarihi: 19 Mayıs 2015

Çıktı sayfa sayısı: 32

Kaynak sayısı: 17